

OSMAN ZAATOV'UN RUSÇA-KIRIM TATARCA SÖZLÜĞÜNDEKİ SÖZ VARLIĞI

Seher MAŞKARAOĞLU*

Özet: Kırım'da Kırım Tatarca neşredilen sözlüklerin ilki Osman Zaatov'un *Polny Russko-Tatarskiy Slovar Krimskotatarskogo Nareçiya* adlı çalışmasıdır. 1906 yılında Akmescit'te basılan eser 120 sayfadır. Kırım Tatarların Rusçayı öğrenmesi için hazırlanan sözlükte yaklaşık 11.000 kelime bulunmaktadır. Sözlük Kiril alfabesi ile yazılmış, Rusça kelimelerin tercümeleri Kırım Tatar Türkçesinin söz varlığı zenginliğinden faydalanarak yapılmıştır. Sözlüğün yazarı Osman Zaatov, Rus dili hocasıdır ve Akmescit'teki "Učitelskaya Şkola'da ders vermiştir. *Kratkiy Praktičeskiy Učebnik Tatarskogo o Yazıkı (Etimologiya) Dlya Russkih* (1915) kitabının da yazarı olan Zaatov, 1901 yılında A. S. Puşkin'in *Saran Pehlivan ("Skupoy Rıtsar")* dramasını Kırım Tatarcaya çevirip Bahçesaray'da ayrı kitap şeklinde yayımlamıştır. Bu çalışmada Osman Zaatov'un Rusça-Kırım Tatarca Sözlüğü tanıtılmış ve söz varlığı açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar Türkçesi, Sözlük, Söz Varlığı, Osman Zaatov

Vocabulary in Osman Zaatov's Russian-Crimean Tatar Dictionary

Abstract: The first Crimean Tatar dictionary published in Crimea was Osman Zaatov's *Polny Russko-Tatarskiy Slovar Krimskotatarskogo Nareçiya*. The work, published in Akmescit in 1906, is 120 pages long. The dictionary, prepared for Crimean Tatars to learn Russian, contains approximately 11,000 words. The dictionary is written in Cyrillic alphabet, and the translations of Russian words are made using the rich vocabulary of Crimean Tatar Turkish. The author of the dictionary, Osman Zaatov, was a Russian language teacher and taught at the "Učitelskaya Shkola" in Akmescit. Zaatov, who is also the author of the book *Kratkiy Praktičeskiy Učebnik Tatarskogo o Yazıkı (Etimologiya) Dlya Russkih* (1915), translated A. S. Pushkin's drama *Saran Pehlivan ("Skupoy Rıtsar")* into Crimean Tatar in 1901 and published it as a separate book in Bahçesaray. In this study, Osman Zaatov's Russian-Crimean Tatar Dictionary was introduced and examined in terms of vocabulary.

Keywords: Crimean Tatar Turkish, Dictionary, Vocabulary, Osman Zaatov

Giriş

Kırım Tatar Türkçesi, Kırım, Özbekistan, Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve dünyanın çeşitli bölgelerinde dağınık olarak yaşayan Kırım Türklerinin konuştuğu dildir (Alkaya ve Buran, 2019: 363). Türk dilinin sınıflandırılmasında Karadeniz-Hazar Bölgesi Kıpçak dil alanı içerisinde yer alan (Öner, 1998: XXV) Kırım Tatar Türkçesi, ses bilgisi ve söz varlığı bakımından Oğuz grubunun da etkisi altında kalan karışık bir yazı dilidir. Kırım Tatar Türkçesinin Yalı Boyu (Güney), Bahçesaray (Orta Yolak) ve Bozkır-Çöl (Kuzey) olmak üzere üç ayrı ağız bulunmaktadır.

Kırım Tatar Türkçesinin en eski sözlükleri üzerine hazırladığı *Kırım Tatar Tilinen Bağlı Leksikografik Çalışmaların Tarihçesi* başlıklı kitabında İsmail Kerim (2016), Kıpçak Türklerinin en eski dil yadigârlarından biri olan *Codex Cumanicus*'un ilk Kırım Tatarca sözlük olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Kerim, *Codex Cumanicus*'tan sonra Kırım Tatar Türkçesinin en eski sözlükleri olarak Memlûk Kıpçakçasına ait eserlerden Ebu Hayyan'ın kaleme aldığı *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* ve *Ed-Dürretü'l-Mudia fi'l-Lugati't-Türkiyye*'yi ve Hollandalı Nikolas Vitsen'in 1692 yılında Amsterdam'da neşredilen "Şimaliy ve Şarkiy Tartariya" kitabındaki *KırımTatarca-Hollandaca Sözlük*'ü kaydetmiş, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında hazırlanan Kırım Tatarca sözlükleri ise kronolojik olarak şu şekilde sıralamıştır:

19. yüzyılda hazırlanan Kırım Tatarca sözlükler:

- P. İ. Köppen'nin "Tatarika" Adlı Kırım Tatarca El Yazma Lugatı
- A. Ç. Kırım-Hoca'nın Kırım Tatarca-Rusça Lugatı
- L. Lazarev'in Osmanlıca-Kırım Tatarca-Rusça Lugatı
- V. H. Kondaraki'nin Kırım Tatarca Lugatı
- Lazar Budagov'un Türkçe-Tatarca Lugatı
- Abdurefi Bodaninski'nin Okuma Elifbesi ve Lugatı

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis/Türkiye, e-posta: seher.maskaraoglu@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2448-724X.

20. yüzyılın başındaki Kırım Tatarca sözlükler:

- G. G. Moskvic'in Kırım Tatarca-Rusça Lugatı
- Osman Zaatov'un Rusça-Kırım Tatarca Lugatı
- Bilâl Terlekçi'nin Kırım Tatarca El Yazma Lugatı

Çalışmamızda Osman Zaatov'un 1906 yılında yılında Akmescit'te basılan *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya* isimli sözlüğünün madde başları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen söz varlığı evren, zaman; dünya, gökyüzü, hava olayları; madenler, mineraller; bitkiler, tarım; hayvanlar; insan vücudu; besinler; evlilik, aile, akraba; meslekler vb. başlıklar altında incelenmiştir.

Rusça-Kırım Tatarca Sözlük Hakkında

Osman Zaatov'un *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya* adlı çalışması, Kırım'da Kırım Tatarca neşredilen sözlüklerin ilkidir. 1906 yılında Akmescit'te basılan eser 120 sayfadır. Sözlükte yaklaşık 11.000 kelime bulunmaktadır. Sözlük, Kırım Tatarlarının Rusça öğrenmesi için yazılmıştır. Zaatov giriş sözünde (Zaatov, 1906: 4-5) bu eseri kendi vatandaşlarının ricası üzerine hazırladığını, sözlükte Arap alfabesi yerine Rus alfabesi kullandığını böylece sözlüğün Ruslar tarafından da kullanılmasını amaçladığını belirtmiştir.

Sözlüğün yazarı Osman Zaatov, Rus dili hocasıdır ve Akmescitteki "Uçitelskaya Şkola'da ders vermiştir. "Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya" (1906) ve "Kratkiy Praktičeskiy Učebnik Tatarskogo o Yazıkı (Etimologiya) Dlya Russkih" (1915) kitaplarının yazarıdır. 1901 yılında A. S. Puşkin'in "Saran Pehlivan" ("Skupoy Rıtsar") dramasını Kırım Tatarcaya çevirip Bahçesaray'da ayrı kitap şeklinde yayımlamıştır (Fazıl ve Nagayev, 2001: 231; Muzafarov, 1991: 257). Zaatov hakkında az bilgi bulunmakla beraber çok faal bir kişi olduğunu, birçok dergi ve gazetede çeşitli yazılarının basıldığını Eşref Şemizade şöyle kaydetmiştir: "Meşhur aydınlarımızdan 1906 yılında basılan 'Açıklamalı Rusça-Tatarca Sözlük'ün hazırlayıcısı A. S. Puşkin'in 'Küçük Tragediyaları'nın tercümanı Osman Zaatov 1906 yılında Abdullah Tukay'la Ural'da pek çok defa görüşür, dost olur, kendisi de burada neşredilen 'El-Asrû'l-Cedid' dergisine siyasi, ekonomik ve tarihi makalelerle katılır." (Şemizade, 1986: 119).

Osman Zaatov'un Rusça-Kırım Tatarca Sözlüğü daha yayımlanmadan önce İsmail Gaspıralı tarafından okunmuştur. Gaspıralı Tercüman'da sözlük hakkında şöyle yazmıştır: "Akmescit'teki okulun hocası Osman Zaatov tarafından hazırlanan Rusça-Tatarca Lugat'ın neşrine izin alınmıştır. İnşallah yakın zamanda kitap neşredilecektir. Bu alanda ilk tecrübesini yaşayan yazar, vatandaşlarının Rusça öğrenmesine yardım etmeyi amaç edinmiştir. Sözlüğe çokça kullanılan 15.000 söz alındı. Sözlerin tercümeleri herkesin anlayacağı Kırım şivesinde yazılıp Rusların da faydalanması mümkün olsun diye özellikle Rus harfleriyle yazılmıştır. Kitabın elyazması ile biz de tanış olduk. Sözlerin tercümeleri kâfi derece yazıldığı için kitabın dağıtılmasında başarılar dilemek mümkün. İlk neşrinde, galiba, çaresi olmaz, ama ikinci neşrinde Rusçasında vurgular koyulup Kırım Tatarcası Arap harfleri ile de yazılır." (Kerim, 1997: 181).

Zaatov Rusça sözlere Kırım Tatarca tercümeler araştırırken birçok orijinal söz ve özgün yapım eki kullanmıştır. Örneğin -vuk ekiyle sızgıravuk (s. 87), hırıldavuk (s. 93), buzlavuk (s. 93); -lav ekiyle baskalav (117); -IİK ekiyle eskermenlik (s. 75), yüzlük (s. 46), korkuluk (s. 115); -kal ekiyle tutkal (s. 40) gibi birçok kelime yapmıştır. Bazen iki yapım ekini birden kullanıp sözün yeni anlamını meydana getirmiştir. Örneğin -çan ve -lık ekleriyle sırçanlık (s. 89) sözü yaratılmıştır. Zaatov ayrıca isim ve fiili birleştirerek yeni anlam taşıyan sözler yaratmıştır: içbozar (s. 28), fitnebulandırın (s. 15), köpeksuvaran (s. 10), yankesici (s. 51). Sözlükte keş, baz, dar gibi Farsçadan alınma eklerle oluşturulmuş pek çok söz göze çarpmaktadır: cefakeş, hukkabaz, sahrıbaz, kindar gibi (Kerim, 2016: 137-139). Seydametova (2008, s. 145), sözlüğe sokulan birçok sözün Rusçadaki sözlerin morfolojik aktarımları olabileceğini ifade ederek şu örnekleri vermiştir: ne-nadobi-os t (yararsızlık) – kerek-siz-lik, bes-pamyat-n-ost (unutkanlık) –

zeinsizlik, kontrol-er (kontrol memuru) – teftiş-çi, uprug-os t (esneklik) – kalkık-lık, bes-prekoslovnyı (sözsüz) – karşılık-sız, ne-vecliv-ost (nezaketsizlik) – nezaket-siz-lik vb.

Zaatov'un sözlüğünde Rusça sözleri açıklarken eş anlamlı sözlerden çokça yararlandığı görülmektedir. Örneğin Rusça верный “doğru” sözünün açıklaması için *dogru, kerçek, sahi* (s. 21); связь “deste” sözü için *bag, top, deste, demet* (s. 87); судьба “kader” sözü için *baş yazısı, kismet* (s. 97); отрок “genç” sözü için *yaş, genç, akıl balig* (s. 62); высылать “göndermek” sözü için *yollamak, cibermek* (s. 20) sözlerini kullanmıştır.

Genel Söz Varlığı

1. Toplam Söz Varlığı: 10923

2. Fiiller: 2456

aytmak “söylemek”
çapalanmak “çırpınmak”
çirkinleştirmek
“çirkinleştirmek”
dögmek “dövmek”
kâretmek “kâr etmek”

korumak “korumak”
ozgarmak “geçirmek”
saçmalamak “saçmalamak”
söylemek “söylemek”
tanıtmak “tanıtmak”
toyurmak “doyurmak”

tutaşmak / yanmak
“tutuşmak, tutuşup
yanmak”
urmak “vurmak”
uvumak / okalamak
“ovuşturmak”
yollamak “yollamak”

3. İsimler: 8543

Özel Adlar: 3

Azret İsa “İsa Mesih”
İusos Hristos “İsa Mesih”
Kefe “Kefe, Feodosiya”

Kavram Adları: 613

aydınlık “açıklık”
çocukluk “çocukluk, yeni
yetmelik”
delilik “delilik”
hocalık “öğretmenlik”

karışıklık “karışıklık,
düzensizlik”
kattılık / peklik “katılık”
kenişlik “genişlik”
keyifsizlik “keyifsizlik”
kiyiklik “barbarlık”

sertlik “sertlik”
sessizlik “sessizlik”
susuzluk “susuzluk”
tokluk “tokluk”
topallık “topallık”
yaşlık / gençlik “gençlik”

Sayılar: 48

altı «altı»
altıncı «altıncı»
altı yüz «altı yüz»
altmış «altmış»
eki yüzüncü “iki yüzüncü”
beş «beş»
beşinci “beşinci”
beş yüz «beş yüz»
beşinci «beşinci»
biñ «bin»
dokuz «dokuz»

dokuz yüz “dokuz yüz”
dört «dört»
eki «iki»
eki yüz «iki yüz»
elli “elli”
igirmi “yirmi”
ikinci “ikinci”
kırk “kırk”
kırkıncı “kırkıncı”
on “on”
onbir “onbir”

on eki “on iki”
on yedi “on yedi”
otuz “otuz”
yedi “yedi”
yedinci “yedinci”
yedi yüz “yedi yüz”
yedi yüzüncü “yedi
yüzüncü”
yetmiş “yetmiş”
yetmişinci “yetmişinci”

Sıfatlar: 781

açuvlu “öfkeli”
almalı “elmali”
değerli “değerli”
edali “edali”
idareli “ekonomik”

iddetli “hiddetli, öfkeli”
ilvanlı “süslü”
kokulu “kokulu”
namlı / belgili “ünlü,
meşhur”

pahalı “pahali”
sulı “sulu”
şeharlı / yerli “vatandaş,
yurttaş”
yagmurlı “yağmurlu”

yumurtalı” yumurtalı”

Renkler: 16

al “al”
beyaz “beyaz”
duman renkinde “kül
rengi”

Soru Sözcükleri: 9

kaç “kaç”
kim “kim”
nasıl “nasıl”

Zamirler: 15

anda “orada”
benim “benim”
biz “biz”
bizim “bizim”
bu “bu”

Edatlar, Bağlaçlar: 13

belki “belki”
dahı “de”
eger “eğer”
yalnız “yalnız

zeherli “zehirli”

kestane renki “kestane
rengi”
kıpkırmızı “kıpkırmızı”
kır “kır”

nerede “nerede”
nerege “nereye”
ne kadar “ne kadar”

buraga “buraya”
epsi “hepsi”
mında “burada”
öz / kendi “kendi”
siz “siz”

kırmızı “kırmızı”
mavı “mavi”
sarı “sarı”
yeşil “yeşil”

ne vakıt / ne zaman “ne
zaman”

sizin “sizin”
şunda “şunda”
u / o “o”

sanki “sanki”
yahud “yahut”

Konularına Göre Söz Varlığı

1. Evren, Zaman: 98

ahşam “akşam”
ahşamlayn “akşamleyin”
avgust “ağustos”
aysız “aysız”
bagar / behar “ilkbahar”
bazar irtesi “pazartesi”
beyram “bayram”
bazargünü “pazar günü”
cuma ahşamı “perşembe”

cuma ertesi “cumartesi”
çaharşanbe “çarşamba”
devir “devir”
düneyn / dün “dün”
erken “erte”
gece “gece”
kış “kış”
saat “saat”
saba “sabah”

salı küni “salı”
senenin ilki ayı “ocak”
tan “tan”
üyle vakti “öğle”
vaksız “vakitsiz,
zamanından önce”
yarın “yarın”
yıl / sene “yıl”
zeman / vakıt “zaman”

2. Dünya, gökyüzü, hava olayları: 74

ava ölçisi “barometre”
boran / tufan “şiddetli kar
fırtınası”
bulutsız “bulutsuz”
burçak “dolu”
buzların ciberilmesi
“buzların çözülmesi”
bütün ava “atmosfer”
büyük yel “fırtına”

dalgalı “dalgalı”
hava “hava”
furtına “fırtına”
kar boranı “kar fırtınası”
kırav “kırağı”
kökgüderdevi “gök
gürültüsü”
kuyruklu yıldız “kuyruklu
yıldız”

kün / ay tutulması “güneş /
ay tutulması”
kүн batması “gün batımı”
şiddetli yel “fırtına”
tolkun “dalga”
töpe / bayır “tepe”
tüşen su “şelale”
uçan su “şelale”
yanardag “yanardağ”

3. Madenler, mineraller: 13

altın “altın”
elmas “elmas”
granit taşı “granit”

kalay “kalay”
kerbar “kehribar”
kumuş “gümüş”

kükürt “kükürt”
tunç “tunç”
zırnık “kobalt”

4. Bitkiler, tarım: 101

alma direği “elma ağacı”
arpa “arpa”
badem “badem”
bağ / yüzüm bağı yeri
“üzüm bağı”
bağca ciligi “çilek”
bürülgen “ahududu”
çöl yemişi “yemiş”
define ağacı “defne”
erilgan “leylek”
suv çiçeği “dulavrat otu”
şakayık “şakayık”
talterek “söğüt”

hardal “hardalotu”
harman “harman”
haşhaş “haşhaş”
int kamuşi “bambu”
kabak ağacı “titrek kavak”
kara kabak “karakavak”
karanfil “karanfil”
kendir “kendir”
kıcıkkan “ısırgan”
melevşe “menekşe”
tremonti ağacı “melez
çamı”
üşküli “keten”
yaprak “yaprak”

meyvasız “çorak”
nane “nane”
papadya “papatya”
peygamber çiçeği
“peygamber çiçeği”
peygamber düğmesi “inci
çiçeği”
sazlı / bataklı “bataklık”

yosun “yosun”
zambak “zambak”
zencefil “zencefil”

5. Hayvanlar: 104

ajderha yılanı “boa yılanı”
akbaba kuşu “akbaba”
akku “kuğu”
akrep “akrep”
balina balığı “balina
balığı”
beyaz tilki “beyaz tilki”
bit “bit”
biye “kısarak”
çavke “alaca karga”
çaylak “çaylak kuşu”
çoçami torgay “çayır kuşu”
dağ sıçanı “köstebek”
fil “fil”
gögercin “güvercin”
kanarya kuşu “kanarya”
kandalay “tahtakurusu”

kara konuz “gübre böceği”
karaca “karaca”
karga “karga”
kaşkır “kurt”
kesertki “kertenkele”
kılıç balığı “kılıç balığı”
kiyik eçki “dağ keçisi”
koçkar “koç”
kozu “kuzu”
köbelek “kelebek”
kurbaga “kurbağa”
kurtçık “küçük böcek”
manda “manda”
mersin balığı “mersin
balığı”
mıyıkbalık “yayın balığı”
nanay / şamek “maymun”

pire “pire”
samsar “sincap”
saz kuşu “balıkçıl kuşu”
sıçavul “fare”
sığır sineği “sığır sineği”
süyrüsenek “sivrisinek”
tatlısuv balığı “tatlı su
balığı”
tazı köpeği “tazı köpeği”
timsah “timsah”
torgay “serçe”
turna “turna”
turna balığı “turna balığı”
yakı böceği “yakı böceği”
yercumran “köstebek”
yipek kurtu “ipek böceği”

6. İnsan vücudu: 63

akciger “akciğer”
avuç “avuç”
azuv tiş “azı dişi”
baldır “baldır”
baş “baş”
emçek başı “meme başı”
içek “bağırsak”
kaş “kaş”

karın “karın”
ken omuzlu “geniş omuzlu”
kırtlak “gırtlak”
köküs / meme “göğüs”
köz “göz”
küçük tilçik “küçük dil”
saç “saç”
sakal “sakal”

sınarça parmak “serçe
parmak”
sinir “sinir”
talak “dalak”
tamarlar “toplardamar”
yanak “yanak”
yanak kemiçigi “elmacık
kemiği”

7. Hastalıklar, hekim, eczacı: 59

agrı / avru “ağrı”
balgam “balgam”
bürtük “kabarcık”
çıkık “çıkık”
çıkırık “hıçkırık”
ekim “hekim”
fesfese illeti “melankoli”
incemaraz “verem”
ishal “ishal”

kadın illeti “sinir buhranı”
kızamuk illeti “kızamık”
közakı “göz lekesi”
öksürük “öksürük”
peltek “kekeme”
sarı irin “irin”
segik “siğil”
sunan yahşolma “su ile tedavi”

süyel “nasır”
şifa “şifa”
tiş doktorı “dişçi”
tiş karmaşılması “diş kamaşması”
uyuşmaklık “uyuşukluk”
uyuz derdi “uyuz”
yara “yara”

8. Besinler: 77

alma “alma”
arpa “arpa”
aş “yemek”
ayva “ayva”
badem “badem”
bal “bal”
balık eti “balık eti”
beyaz ökmek “(küçük) ekmek”

çavdar “çavdar”
çöl yemişi “meyve”
eşek baklası “eşek baklası”
et suyu “et suyu”
içki “içki”
karpuz “karpuz”
kaysı “kayısı”
kestane “kestane”
içki “içki”

ıspanak “ıspanak”
koy eti “koyun eti”
meyve “meyve”
portakal “portakal”
sahar “şeker”
yemek “yemek”
yumurta “yumurta”

9. Giyimler, süs, takı: 45

ayakkap “ayakkabı”
boyun bağı “kravat”
boyuncak “boncuk,
gerdanlık”
çekmen “palto”
don / ştan “pantolon”
inci “incik boncuk”

kadın şapkesi “kadın şapkası”
kadife “kadife”
karı tonçığı “kadın kürkü”
kıymetli taş “kıymetli taş”
palto “palto”
pamuk “pamuk”
pantolon “pantolon”

tahe “takke”
teri “deri”
ton “kürk”
urba etegi “elbise eteği”
yaşmak / bet örtüsü “yüz örtüsü”
zinet “süs”

10. Ev: 30

birinci kat “birinci kat”
çatı “çatı, dam”
havuz “havuz”
kapu “kapı”

kapuçık “küçük kapı”
korkuluk “korkuluk”
oda “oda”
poruf “bodrum”

saçak “saçak”
yatak odası “yatak odası”
yolak “evlek”

11. Nesneler: 164

balun “balon”
bilezik “bilezik”
butılka “şişe”
çüy “çivi”
fortiçka “vantilatör”
gemi demiri “çapa”
kanape “divan”
kanca “çapa”
kebab şişi “kebab şişi”
közev “marangoz kalemi”
lef “lif”

lesker “kürek”
maşa “maşa”
mizan aleti “ölçü”
moysa “boyunduruk”
perde “perde”
pergel “pergel”
potik “potin”
razap “kiriş”
sançkı “çatal”
secade / halı “halı”
sepet “sepet”

sopa “sopa”
şert “kurdele”
takvim “takvim”
tetrad gibi kitabçık
“broşür”
tas / kade “kadeh, bardak”
testi “testi, su kabı”
toka “toka”
topuzbaş ine “topluiğne”
töşeme “döşeme”
ustra “ustura”

uyandırıcı “çalar saat”

ütü “ütü”

12. Mekân, yer: 101

amam “hamam”

bataklık “bataklık”

boyna / koy soyulgan yer
“mezbağa”

hastahane “hastane”

havuz “havuz”

ilaç tükânî “eczane”

kabak “meyhane”

karavul evcigi “nöbetçi
kulübesi”

koba “mağara”

köyçik “küçük köy”

kulle “kule”

kurban kesildiği yer
“sunak”

kütüp hane “kütüphane”

minber “minber”

saray / koşuk “saray”

silâ savut hanesi “silah
deposu”

sokak “sokak, cadde”

yolçık “patika”

13. Evlilik, aile, akraba: 82

agır-ayaklı “gebe”

akrabasız “kimsesiz”

ana “anne”

baba “baba”

bala “çocuk”

balasız “çocuksuz”

baldız “baldız”

çocuk “çocuk”

dayı “dayı”

emce “amca”

evlâtsiz “çocuksuz”

evlenme “evlilik, evlenme”

evli “evli”

hısım / akraba “akraba”

ögey ana “üvey anne”

kardaş “kardeş”

kartana “nine”

kaynana “kaynana”

kaynata “kaynata”

kelin “gelin”

kız “genç kız”

nikah “nikah”

nikahlı “nikahlı”

nikahsız “bekar”

soysız “kimsesiz”

tize “teyze”

torunlar “torunlar”

tul karı “dul kadın”

tul akay “dul erkek”

valide “anne”

yetim “yetim”

yükli karı “gebe”

14. Ticaret, iş, para, maliye işleri: 107

attar malı “tuhafiye malı”

banka “banka”

bazar “pazar”

bedava “bedava”

danuşke / paracık “yarım
kapık”

gümrüksiz “gümrüksüz”

iş günleri “hafta içi”

kaçak mal “kaçak mal”

kâr / fayda “kâr”

kazanç “kazanç”

kira “kira”

koyma “yatırım, yatırma”

koyucu “para yatıran, hesap
sahibi”

mecalis “toplantı”

mezad “açık artırma ile
satış”

para / akça “para”

sümelik “parasızlık”

şeadetname “sertifika”

ucuz “ucuz”

usul defter “muhasabe”

yarmalık “fuat, panayır”

yazıhane “büro, ofis”

15. Meslekler: 137

abulkat “avukat”

amamcı “hamamcı”

arabacı “arabacı”

bakkal “bakkal”

çatı ustası “çatı ustası”

çengelci “hamal”

çiftçi “çiftçi”

çölmekçi “çömlekçi”

dalıcı “dalgıç”

defter tutan “muhasibeci”

ebe kadın “ebe”

ekim “hekim”

evplanı yapan “mimar”

furuncı “fırıncı”

gemici “gemici”

hukkabaz “hokkabaz”

kabakçı “meyhaneci”

kâhya “kahya”

kayıkçı “kayıkçı”

kürkçi “kürkçü”

müellif “yazar, müellif”

papazlar başı “piskopos”

sakacı “sucu”

sarraf “sarraf”

tabip “doktor”

taş kazıcı “oymacı”

temsil yazan “oyun yazarı”

tilhocası “dil hocası”

topçı “topçu”

yamak “yamak”

yankesici “yankesici”

yerci “çiftçi”

yumurta satan karı

“yumurtacı kadın”

16. Dil bilgisi, yazma sanatı, edebiyat: 34

arif “harf”
bukva “harf”
elifbe “alfabe”
destan “destan”
külgülüşli hikaye “gülünç
hikâye”
hikaye “hikâye”

isseden kısa “masal”
lisan “lisan”
mahreç “aksan”
mesel “efsane, masal”
okuv yazuv bilme “okuma
yazma”
olmuş şey “destan”

sarf ilmi “dil bilgisi”
ses “aksan”
tapmaca “bulmaca”
tercime-i hal “biyografi”
til “dil”
yazmaga bilen “okuma
yazma bilen”

17. Bilimler: 49

cagrafiya “coğrafya”
edebiyat ilmi “edebiyat”
feylesof ilmi “felsefe”
hurdebin “mikroskop”
ilim isap “aritmetik”
ilm kimya “kimya”

kök için ilim “astronomi”
mekteb “okul”
nebatat “botanik”
okuv öğretüv “eğitim
öğretim”
okuyan “öğrenci”

şergid “öğrenci”
tarih “tarih”
taş kazma ilmi “gravür”
yer ölçeme ilmi / hendese
“geometri”

18. Toplum ilişkileri, oyunlar, sporlar: 85

asilzade / dveren
“asilzade”
buyurıcı / hükümsüren
“efendi, hâkim”
kibbar bey (rus) “boyar,
soylu kişi”
cümleye belli “aleni”
çokısı-tarafı “çoğunluk”
enişte “enişte”
fukare “fakir”
hanım efendi “kadın”

hükümdar “hakim”
ilân “ilan, afiş”
kardaş gibi “dost cemiyeti”
kibbar halk “soyluluk”
kocalı kadın “evli kadın”
körümce “görümce”
köyli karı “köylü kadın”
meclis “meclis”
piç bala “gayri meşru
çocuk”

piçilgen adam “harem
ağası”
talim “jimnastik”
top “grup”
türtme oyunu / birsoy oyun
“bیلardo”
ulema halkı “ruhban sınıfı”
vals oyunu “vals”
zengin adam / bay “zengin
adam”

19. Yolculuk: 29

araba yahud atnan kitme
“araba veya atla gitme”
arabaçık “briçka (Rusların
kullandıkları bir çeşit yaylı
araba)”

bagaj “bagaj”
geziş “gezme”
keçit “geçit”
kibbar halk için olan gemi
“yat”

taş yol “şose”
ufak gemi “ufak gemi”
vapor kamarası “kamara”
yük “yük”

20. Toplum, hükümet: 41

ataman “ataman,
Kazakların başı”
aristan “mahkum”
devlet / padişahlık “devlet”

cenkbaşı / cenkçi
“voyvoda”
hapis “hapis”
kendi başına hüküm sürme
“otokrasi”

padişah “padişah”
tahtka çıkış “tahta çıkma”
vali “vali”

21. Ordu, savaş: 56

askerbaşı “tugay
komutanı”
atlı adam “süvari”

atlı asker bölüğü “atlı asker
bölüğü”
baskın “baskın”
baş çavuş “başçavuş”

baş komandir “yüksek
komutan”
cenk “savaş”
cenkâr “yiğit asker”

cenkde üstke kiyilen urba
“zırh”
düşman “düşman”

karaman / pelvan
“kahraman”
küreş “savaş”
silâ savutsız “silahsız”

uruş “vuruş, darbe”
uruşma “savaş”
ücüm “hücum”
vezir “vizör”

22. Dinler, inançlar: 133

alla tanımayan “ateist”
Alladan-korkan “dindar,
Allah’tan korkan”
Allağı-tanıma “Allah’ı
tanıma”
Allah “Allah”
Allahka-maksus “tanrısal”
ateşke tapmaklık “ateşe
tapma”
azret-meryem “Hazreti
Meryem”
cehennem “cehennem”

dindar “dindar”
dinsiz “dinsiz”
dinsizlik “dinsizlik”
dönme “dinden dönmüş”
dua “dua”
günâhkâr “günahkar”
ibadet “ibadet”
icret “hicret, göç”
iftar / oraza açma “oruç
açma”
ilim / akait “ilahiyat”
İncil “İncil”

kâfir “kâfir”
kıble “kıble”
küfürlik “kâfirlik”
Mecusi “Mecusi”
melek “melek”
put pereste tapan
“putperest”
takva “takva”
tecal “deccal”
Tevrat “Tevrat”

23. Vücutun duyuları, beş duyu: 28

açlık “açlık”
güzel koku “güzel koku”
hararet “susuzluk”
hoşses / tatlı ses

işta “iştah”
koku “koku”
lezzet / tat “lezzet, tat”
madde “iştah”

sıcak “sıcak”
susama “susuzluk”
tokluk “tokluk”

24. Düşünce, irade, hareket, duyu: 88

açuv “öfke”
açuvlı “öfkeli”
aşık “aşık”
büyük sevinç / kuvanç
“sevinç taşkınlığı”
cirenme “antipati,
iğrenme”
gadap “öfke”

areket / kabırdav “hareket”
hareketsizlik
“hareketsizlik”
iş “eylem, hareket”
kanaat / kendini zabt etme
“perhiz”
kıyas “kıyas”
korku “korku”

öke “öfke”
tanrının bahşişi, kemal
“ilham, esin”
yüzünü / betini ekşitme
“yüz ekşitme”
zevk / kuvanç “mutluluk,
haz”

25. Değerler, eksiklikler, erdemler, kusurlar: 99

açközlük “açgözlülük”
edepsiz / yaramaz
“edepsiz”
eylik / hayır “iyilik, hayır”
geveze “geveze”
güzel niyetli “güzel
niyetli”
hayır yapma / ihsan “hayır
yapma”
hayırlı / kerim “hayırlı”

hilekâr “hilekâr”
iftiracı “iftiracı”
iftira “iftira”
kerem / mürvet “iyilik”
körmemiş “görmemiş”
merametsiz “merhametsiz”
namuslu / terbiyeli
“namuslu”
sogu “küfür”
terbiye “terbiye”

vicdansız “vicdansız”

Sonuç

Çalışmamızda Osman Zaatov'un *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya* adlı sözlüğü tanıtılmaya ve söz varlığı açısından incelenmeye çalışılmıştır. Kırım Tatarlarının Rusça öğrenmesi için hazırlanan sözlük, ilgi çekici malzemesi ile Kırım Tatar Türkçesi için bugün de önemli bir kaynak durumundadır.

Zaatov'un sözlüğünden yapmış olduğumuz tarama neticesinde sözlükte 2456 fiil, 8543 isim tespit edilmiştir. 781 sıfat, 613 kavram adı oranca zengin bir kadro oluşturmaktadır. Sözlüğün isim soylu bütün söz varlığı, konularına göre şu dağılımı göstermektedir: **nesneler:** 164; **meslekler:** 137; **dinler, inançlar:** 133; **ticaret, iş, para, maliye işleri:** 107; **hayvanlar:** 104; **bitkiler, tarım:** 101; **mekân, yer:** 101; **değerler, eksiklikler, erdemler, kusurlar:** 99; **evren, zaman:** 98; **düşünce, irade, hareket, duygu:** 88; **toplum ilişkileri, oyunlar, sporlar:** 85; **evlilik, aile, akraba:** 82; **besinler:** 77; **dünya, gökyüzü, hava olayları:** 74; **insan vücudu:** 63; **hastalıklar, hekim, eczacı:** 59; **ordu, savaş:** 56; **bilimler:** 49; **giyimler, süs, takı:** 45; **toplum, hükümet:** 41; **dil bilgisi, yazma sanatı, edebiyat:** 34; **ev:** 30; **yolculuk:** 29; **vücudun duyuları, beş duyu:** 28; **madenler, mineraller:** 13.

Zaatov'un sözlüğünde Rusça sözleri açıklamak için Kırım Tatar Türkçesindeki eş anlamlı sözlerden yararlandığı görülmektedir. Örneğin Rusça азарт “kırgınlık, öfke” sözü açu, öke, gadap; лишний “artık, fazla” sözü ziyade, artkaç; мудраный “bilge, akıllı” sözü arif, marfetli, akıllı; нахал “arsız” sözü arsız, hayasız, yaramaz; прискорбие “üzüntü” sözü kaygı, keder, gam; способ “usul, tarz” sözü çare, alet, vasta sözleriyle açıklanmıştır. Sözlükteki Kırım Tatarca söz varlığı, bugün unutulmuş veya sık kullanılmayan yerci “çiftçi”, kök için ilim “astronomi”, ava ölçisi “barometre”, bütün ava “atmosfer”, taş kazma ilmi “gravür”, morlandırmak “zıpkınla balık avlamak” gibi pek çok sözü içermektedir.

KAYNAKÇA

- Buran, Ahmet ve Ercan Alkaya (2019), *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-3 Kuzeybatı / Kıpçak Grubu*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Fazıl, Rıza; Nagayev, Safer (2001), *Kırımtatar Edebiyatının Tarihi Kısa Bir Nazar*, Simferopol, Kırımdevokuvpedneşir.
- Kerim, İsmail Asanoglu (1997, “Sahna Karamanları”, *Yıldız Mecmuası* 6, Akmescit, Tavrida Neşriyatı, s. 176-182.
- Kerim, İsmail Asanoglu (2016), *Kırımtatar Tilinen Bağlı Leksikografik Çalışmaların Tarihçesi*, Simferopol, Arial.
- Muzafarov, Refik (1991), *Kırımtatar Entsiklopediyası*, Akmescit, Vatan.
- Öner, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seydametova, Nariye (2008), “Zaatov, Osman ‘Kırım-Tatar Lehçesinin Rusça-Tatarca Sözlüğü’”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2 Bahar, s. 143-145.
- Şemizade, Eşref (1986), “Şairnin Ebediyliği”, *Yıldız Mecmuası* 2, Taşkent, Gafur Gulam Adına Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, s. 115-120.
- Zaatov, Osman (1906), *Polnyy Russko-Tatarskiy Slovar Krımskotatarskogo Nareçiya*, Simferopol, Tipografiya Br. Ya. i M. Nutis.